

הקדושה ומלחמת האידיאלים

החלק האחרון שבפרשתנו, פרשת 'שמיני', דן בהלכות המאכלות האסורים. בסיומו של חלק זה נשמעת הקריאה להיות קדושים: "וְהִתְקַדְּשִׁיתֶם וְהִיִּיתֶם קְדָשִׁים, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי" (יא, מד). בפרשת קדושים תחזור קריאה זו על רקע מצוות מוסריות (יט, ב): "קְדָשִׁים תִּהְיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". כמה פסוקים מאוחר יותר, חוזרת התורה על הקשר שבין הקדושה לבין המאכלות האסורים (כ, כו): "וְהִיִּיתֶם לִי קְדָשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה'". אכן, שני התחומים, מוסר ומצוות מעשיות, כרוכים יחד. בשניהם כרוך מושג הקדושה. האם יש לקדושה גבולות?

כיצד חייבת בפועל הקדושה להתבטא בחיינו? על התשובה לשאלה זאת, נאבקות כמה תפיסות במחשבה הדתית המודרנית. מאחורי התפיסות עומדים אידיאלים הנלחמים זה בזה.

בקצה האחד, נגיד מצד ימין, מצויה העמדה המחזיקה באמרתו של האמורא הארץ-ישראלי הגדול, עולא, כפי שהובאה על ידי רבי חייא בר אמי (ברכות ח ע"א): "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד". בבית המדרש מצויים אותן "ארבע אמות", מקלט לקדושה. האמרה הזאת הובנה באופן רחב יותר. כך לימד אותנו ר' צדוק הכהן מלובלין, שהכוונה אינה רק על לימוד תורה, אלא על חיים על פי ההלכה (פרי צדיק, אמור, ה). הדוגמה הקלאסית היא כמובן יום שבת-קודש בו "כל אחד מישראל [מצוי] בד' אמות של הלכה שמקיים כל היום מצות שמירת שבת בשביתת המלאכה... ואצלו השראת הקדושה כמו במקדש". מעבר לאותן ד' אמות של קדושה מצויים החולין המעורבים בטומאה. מכאן שהמחפש את הקדושה חייב "להקדיש" את חייו לתורה ולהסתגר, עד כמה שהדבר אפשר, מהעולם החיצוני. 'בן הישיבה', כפי שדמות זאת מצוירת פעמים רבות, הוא המודל לכך. הבולט בין ההוגים בגישה זאת הוא לדעתי ר' חיים מוולוז'ין.

בקצה השני, נגיד מצד שמאל, נמצאת הגישה המחזיקה באידיאל המבוטא בדברי התנא בר קפרא (ברכות סג ע"א): "דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה: "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דְּעָהוּ..." (משלי ג, ו). האידיאל הזה מדריך אותנו לחפש את הקדושה בכל אשר נלך, ולהכניס לכל תחומי החיים צד של קדושה, מחיי הפרט והמשפחה ועד לכלכלה ולפוליטיקה. נציגה הבולט של גישה זו הוא רבי אברהם יצחק הכהן (הראי"ה) קוק.

שתי גישות אלו הן כוללניות, האחת בהסתגרותה השנייה בפתיחותה. בתווך ישנן גישות שונות, אך נראה לי שהמייצגת והמקובלת יותר היא מעין "גישת מידור". זאת גישה ריאליסטית המאפשרת את החיים הנורמליים, ומלמדת שאנו חייבים בעת ובעונה אחת

לחיות בקודש ובחולין, כשאין לערבב בין התחומים. רבות הן הדמויות שנקטו בדרך זו, ולכל אחת מהן דרך מיוחדת. בחרתי כאן להצביע על שתיים, הנראות לי מייצגות דווקא בגין המרחק הרב שביניהם: ישעיהו ליבוביץ' והרב אלחנן ווסרמן הי"ד. האידיאל המשותף המשתקף בשניהם הוא 'לשמה'. התחום הופך ל'קדוש', בעקבות הכוונה האנושית והפעילות שבעקבות הכוונה. ליבוביץ' לקח זאת עד לקצה. הקדושה אינה אלא עשייה מצוות לשמה, ואסור שעשייה זאת תהיה דו-משמעית. אנו אוכלים מצה בספח לשם מצווה. אנו מחללים את הקודש אם ניתן למצוות זו משמעות לאומית או חברתית. מתוך כך אנו מעוותים את ה'לשמה'. ניתוק התורה מהפוליטיקה וניתוק הציונות מרעיונות הגאולה, אינם אלא שני ממדים של ניתוק הקודש מהחולין. מהצד השני, ניסח הרב אלחנן ווסרמן קריאה דומה: "תורה לשמה, מדע שלא לשמו". מדע ולימודי חול, אך ורק למטרות תועלתניות.

נראה לי שאת המשמעות העמוקה שבמחלוקת בין גישות-הקצה, נוכל לנסח בעזרת אחד המושגים המרכזיים בקבלה, על פי תורת האר"י: 'צמצום'. 'צמצום' פירושו שהקב"ה צמצם עצמו, צמצם את אינסופיותו, "פינה מקום" כדי שבמקום הפנוי יוכל להיברא העולם. לפנינו משל, מטפורה מופלאה שיש לה משמעות פילוסופית, מוסריות וקיומיות. על משמעות המשל נאבקו החסידים והמתנגדים הראשונים. המתנגדים אמרו 'צמצום כפשוטו', החסידים - 'צמצום לא כפשוטו'. 'צמצום כפשוטו' פירושו, שהפינוי הוא מוחלט, העולם נשאר 'ריק' מנוכחותו של הא'. לעומת זאת 'צמצום שלא כפשוטו' פירושו 'שיריק' זה הוא רק לכאורה. גם מהעולם על תופעותיו הרבות בוקע אלינו קול א-להים. נראה לי שניתן להבין את העימות בין שתי גישות אלו במשל. בימינו, עידן הטלפונים הסלולריים, איבד משל זה הרבה ממשמעותו, ולמרות זאת אנא, נסו להיזכר או להרהר בכך. שתי הגישות הנאבקות מתארות שני מצבים קיומיים. האחד – הוא מצבו של חייל השוהה במוצב מול אויבים אכזריים. הקשר היחידי שלו עם ביתו מצוי במכתב מהאישה האהובה, מכתב אותו קורא וחוזר וקורא, הופך והופך בו כי הכל בו, וחוזר והוגה בו. השני – הוא מצבו של אדם המצוי בביתו, אינו רואה את האישה האהובה שנסעה, אך בכל מקום עליו הוא מביט, הוא מרגיש את מעשי ידיה. המתנגד מסתכל על העולם כאל מוצב במלחמה בעולם שהוא "ריק מא-להים". מעבר לכך יש רק מכתב, התורה, והעצות הכתובות במכתב. החסיד רואה עת טביעת האצבעות של הקב"ה בכל מקום בעולם. החסיד יכול לצעוק (ישעיה ה, יב) "וְאֵת פֶּעַל ה' לֹא יָבִיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא יֵאָווּ", פועל ומעשים הנראים בכל העולם. המתנגד יצעק בחזרה, הכל הזיות, כאילו שתויי יין נכנסים אתם לקודש.

לפי הגישה הראשונה, סגורים אנו בד' אמותיה של ההלכה, לא רק בגלל חורבן בית המקדש כדברי עולא, אלא כי בכלל חיינו בעולם הזה הם כמוצב העומד בעולם עוין ומהרס. הדבר היחידי שמקשר אותנו אל הקדושה, הוא המכתב שקבלנו, התורה בה אנו אמורים להגות, כדברי החכם באבות (ה, כב): "הפך בה והפך בה, דכלא [שהכל] בה". דבר א-להים נשמע אך ורק דרך תלמוד תורה. לעומת זאת, לפי הקצה השני, עלינו להיפתח לעולם כולו, שהרי בכל מקום מצויים ניצוצות של הקדושה, ואנו חייבים ללקט אותם.

הראי"ה קוק נאבק למען נכיר שבכל התופעות יש ניצוץ א-להי, אותו חייבים אנו לחשוף. האידיאל האנושי אינו לפי זה ההסתגרות בדל"ת אמותיה של הלכה, אלא חיפוש המשמעות הדתית המסתתרת ברבדיו השונים של העולם ושל הקיום האנושי. וזאת, גם בתחום העשייה האנושית. טְרַנְטִיוס, המחזאי הרומאי, אמר 'אדם אני ושום דבר אנושי אינו זר לי'. שמואל דוד לוצאטו אמר: "יהודי אני, ושום דבר יהודי אינו זר לי". ואנו חייבים לומר: "יהודי אני, ושום דבר אנושי אינו זר לי". אולי אף באמנות ובספרות, באים לפעמים לידי ביטוי ניצוצות של קדושה מצויים בתוך הנשמה האנושית. ואת אותן הניצוצות עלינו לחפש תוך שאנו משתדלים להימנע מליפול בערמות ההבל, הטומאה והתועבה.

מדברים רבים נשמע קולו של הא-להים. אלא שכדברי רבי נחמן מברסלב, אין זה קול ישר אלא קול חוזר, כלומר לא קול אלא הד. רעיון ההד מופלא. אנו מצויים במערה עמוקה ומפותלת, והקול שאנו שומעים נראה לנו כמגיע ממקום מסויים. אולם, אנו עלולים לטעות. יתכן והקול מקורו דווקא בכיוון ההפוך. אנו שומעים הד ולא קול. זהו תיאור נכון של מצבנו בקוסמוס כולו. העולם מדבר אלינו, וקולו נשמע כאילו מקורו בדברים: החי והצומח, הגלקסיות והגנים, המולקולות והאלקטרונים. זהו הקול שאנו שומעים בחיינו היומיומיים ובפעילותינו המדעית. מקול זה נולד המטריאליזם הרואה רק את החומר, והנטורליזם השומע רק את הטבע. אולם אנו טועים. הקול שלכאורה בא מהעולם הוא הד של קולו הבראשיתי של א-להים כשברא את העולם. עלינו לשמוע לנביאים שציוו אותנו להביט השמימה: "שָׁאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וַיֵּרְאוּ מִי בָּרָא אֱלֹהִים" (ישעיה מ, כו). הראי"ה קוק לימד אותנו שלא רק בטבע, גם בנפש האנושית מצויים ניצוצות של קדושה. אולם, אנו יכולים להביט בעולם ובנפש: בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעָהוּ רק אחרי ששמענו את הקריאה: "וְהִתְקַדְּשְׁתָּם וְהִיִּיתָם קְדָשִׁים, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי".